Bildning. Några synpunkter

Bokutgåva

Studentföreningen Verdandis småskrifter, 67. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1897.
1. Förord.

Det följande utgör, i obetydligt omarbetad form, ett föredrag “om bildning“, hvilket hölls den 17 jan. 1897, i Vetenskapsakademiens hörsal, till förmån för *Stockholms allmänna* (socialdemokratiska) *kvinnoklubb*. Som dess styrelse yttrat en önskan att jag skulle behandla frågan om “hvad bildning är“, valde jag detta ämne, ehuru lifligt medveten om att, inom ett föredrags knappa omfång, endast kunna medtaga några få af de många synpunkter, från hvilka ämnet kan betraktas. Den, trots föredragets ofullständighet, af flera åhörare yttrade önskan att erhålla det i tryck, är anledning till att det nu införlifvas med *Verdandis småskrifter*.

————

2. Hvad bildning är.

Under de meningsbrytningar, hvilka pläga uppstå om begreppet bildning, sammanblandar man ofta fack-bildning med allmän-bildning. För att undvika alla därigenom möjliga misstydningar, vill jag genast och uttryckligt framhålla: att ordet här uteslutande kommer att brukas i mening af *allmän-bildning*.

Men äfven sedan man sålunda begränsat ämnets omfattning, återstå dock många stridiga åsikter om hvad allmänbildning är. Sålunda framhåller den ene att “folkvett“ alls icke är liktydigt med bokvett; att “hjärtats bildning“ är oberoende af alla kunskaper och att mången, som i hög grad saknar dessa, kan visa stor ömsinthet och rättvisa, hänsynsfullhet och finkänslighet i samlifvet med andra. En annan påstår däremot att ingen kan kallas “bildad“, som ej känner vissa allmänna sanningar, såsom t. ex. att solen är större än jorden och att luften består af syre och kväfve; att London ligger i en annan världsdel än New- York och att Petersburg är hufvudstad i ett käjsardöme, men Paris i en republik; att Gustaf Vasa var farfar till Gustaf Adolf och att Tegnér diktade under ett annat århundrade än Bellman – samt några hundratusental liknande fakta, samlade från kunskapens olika fält och ordnade i ett visst nödvändigt sammanhang. Den tredje åter påstår att vissa vanor, ett visst skick, ett visst skönhetssinne äro oumbärliga för en hvar, som gör anspråk på att anses bildad. Och man tvistar sålunda om den relativa vikten af hjärtats eller förståndets eller skickets eller smakens “bildning“ – men förbiser att, så länge man skiljer de olika moment, om hvilka man brukar ordet bildning, kommer man aldrig till en värklig förståelse af hvad bildning, i djupare mening, är.

Man har enligt min tanke icke rätt att orda om “hjärtats *bildning*“ i mening af en naturlig välvilja och grannlagenhet. Än mindre bör man nämna “förståndets *bildning*“ i samband med den olyckshändelsen att skolan omdanar ett hufvud till ett kryddskåp, där ett visst antal lådor – etiketterade *historia, kemi, matematik, geografi* o. s. v. – äro fylda med vissa kvantiteter fakta – fakta, om hvilka många af världens högst bildade män i forna tider icke ens haft en aning. Ej häller borde man som “ett *bildat* sätt“ känneteckna inöfningen af några hundra regler för hvad som passar eller icke passar sig. Och allra minst bör man göra begreppet “en *bildad* smak“ liktydig med en osjälfständig härmning af moderna för hemmens anordningar och vanor.

För att belysa dessa påståenden vill jag påminna om några mycket alldagliga erfarenheter.

Hvem har t. ex. icke inom alla samhällsklasser lärt känna kvinnor fulla af en öfverflödande välvilja, hvilken kommer alla hemmets medlemmar, tjänare som barn, tillgodo. Denna omhuldande ömhet, detta varma deltagande hafva emellertid endast gält kroppens trefnad och hälsa, familjelifvets sorger eller fröjder och – stundom – de religiösa behofven. Men däremot har icke detta hjärtegoda och, inom sina gränser, finkänsliga skaplynne räckt till för att t. ex. förstå en dotter, hvars håg dragit henne från det husliga lifvet till studier eller andra andliga inträssen; eller en son, hvilken tvekat i valet mellan sin innersta kallelse och möjligheten att lättare vinna ett lefvebröd; eller en make, som stått i striden mellan sin personliga öfvertygelse och sin världsliga framgång.

I sådana lifslägen kan den hängifnaste människa djupt såra dem hon älskar mäst, genom att komma med små synpunkter, genom att röja ett fullkomligt oförstående. Hvarför? Emedan hon just saknar hjärtats *bildning*, hvilken bland annat innebär att allmän-mänskliga inträssen, kulturella frågor, intellektuella värden blifvit hjärtats angelägenheter, d. v. s. omfattas med personlig hängifvenhet.

Eller man lär, å andra sidan, känna akademiskt “bildade“ män – hvilka därjämte till punkt och pricka uppfylla alla regler för det passande – men hvilka håna samtidens största frågor och handla efter nyttans minsta synpunkter; hvilka i hemlifvet visa sin afvigsida och mot underklassen sitt bildningshögmod genom att behandla tjänare och handtvärkare som folk af en annan ras. Och detta just emedan de sakna förståndets *bildning*, hvilken bland annat ger individen en stor syn på sin egen och andra människors tillvaro.

Eller man träffar “bildade“, hvilka äro framstående såväl genom kunskaper som humanitet. Men deras skönhetssinne sofver. Deras hem vanprydas af smaklösa “prydnads“– och “konst“-saker; inför ett stort och ädelt konstvärk – som t. ex. Hasselbergs *Farfadern* – äro deras omdömen nästan lika råa som grofarbetarens. Barnen från dessa hem förstöra lika sorglöst som några gatpojkar sommarfriskheten genom att öfversålla skog och mark med sina matsäcksräster, och vanställa betydelsefulla byggnader eller sköna utsiktsplatser genom att där kludda sina namn. All denna och mycken annan liknande råhet härleder sig af att smakens bildning saknas, en bildning hvilken skapar finkänslighet gent emot det sköna som mot det fula.

Men om vi sålunda af vår erfarenhet tvingas att medgifva: att det varmaste hjärtelag icke hjälper oss att inse betydelsen af vetenskapliga, vittra eller konstnärliga värk eller att förstå ens våra närmaste, när de lefva för en andlig värksamhet, ifall vi ej fått så mycken odling att vi i någon mån fatta och njuta andliga värden; ifall vi äfven nödgas erkänna att den rikaste kunskapsmängd, det mäst uppklarade förstånd icke ställa oss i ett, kulturmänniskan värdigt, förhållande till samtiden och mänskligheten, såvida icke förståndet eldas genom känslan och fantasien; ifall vi inse att hvarken hjärtats eller förståndets utveckling kan ersätta den sinnenas uppfostran, som ger oss en god smak – då börja vi förstå hvarför det är oegentligt att tala om hjärtats eller förståndets eller skönhetssinnets *bildning*. Våra olika formögenheter kunna hvar för sig utvecklas och många slags färdigheter uppnås, utan att vi därför äga bildning. Ty denna är *sammansmältningen af de skilda bildningsmomenten till en helhet*; den är *alla förmögenheters växelvärkan sins emellan*. Ju mindre man kan särskilja hjärtats eller förståndets eller skönhetssinnets yttringar, ju fullständigare hvarje bildningsstoff upptages och omsättes af *hela* personligheten, ju mer äkta och rik är bildningen. En och samma insikt – t. ex. den om en stor mans lif – blir sålunda hos den bildade kunskap för minnet, åskådning för inbillningen, hvilken ur den första bilden framkallar en mängd andra; den ger tanken anledning till omdömen, frågor och nya idéer; den sätter i rörelse en hel grupp af känslor – hänförelse, vördnad, dådlust – den tilltalar skönhetssinnet och alla dessa sidor af själslifvet erhålla en ökad styrka genom de olika själsegenskapernas ömsesidiga invärkan på hvarandra.

Men med denna uppfattning af bildningen följer som absolut visshet: att icke alla *kunna* bli bildade, de må äga huru rika bildningsmöjligheter som hälst. Föräldrar, hvilka gifva sina barn den yppersta etiska, intellektuella och estetiska uppfostran, kunna dock lika litet vara vissa att de skola bli bildade människor

som att de skola bli betydande människor eller plikttrogna människor. För bildning fordras nämligen naturanlag. Det är i saknad af dessa, som många stora lärdomsljus, många stora snillen förblifvit råa. Ty deras andliga skaplynne har saknat den rörlighet, genom hvilken bildningsmomentens hela mångfald flyter samman, eller den glöd, genom hvilken tankens, känslans och inbillningens innehåll smälter samman till den högre enhet, som är bildning.

Det är icke lätt att definiera anlaget för bildning. Det är framför allt med aningen och känslan, man förnimmer hvar detta anlag finnes eller saknas och, i det senare fallet, kan en människa mottaga hur rik andlig näring som hälst, den blir dock aldrig organiskt lefvande inom henne, aldrig en saft eller kraft i hennes personlighet; den mäst kultiverade omgifning skall då intet mäkta mot naturens oförmåga att undfå kultur.

---

3. Skolan och bildningen.

Bildnings-anlaget kan emellertid – som alla naturens gåfvor – utvecklas eller undertryckas.

Det senare sker, i regeln, genom det nu rådande skolsystemet.

Den mängd af hvarandra jagande intryck, som en enda skoldag nu erbjuder, förslöa tankekraften lika väl som känslan och fantasien. Af allt det myckna stoff, som nutidens ofta ypperliga undervisning tillför barnen, är det en ytterligt liten del, hvilken genom innerlighet i tillägnelsen blir deras egendom, eller, med andra ord, för dem varder ett bildningsmedel. Det för den personliga utvecklingen oumbärliga själfarbetet består endast i läxplugg, emedan tiden nästan aldrig räcker till för att läsa böcker, d. v. s. dricka ur källorna till de kunskaper, dem lärjungarna under femton år af sitt lif i stället intaga som mixturer, i vissa teskedtal om dagen.

Utom denna, mot all äkta bildning grundfientliga, mångfald af stoff och ytlighet i tillägnelsen af stoffet, kommer äfven att undervisningen ofta är ensidigt förståndsmässig, så att känsla och fantasi erhålla föga näring.

En finsk författare1 har framhållit, att i ett skolsystem där grammatik och matematik äro öfvervägande, och där äfven inom de andra ämnena hufvudvikten lägges vid abstraktioner, siffror, formler och kategorier, där blir följden ej endast den, att vetandet icke mäktar väcka hänförelse eller framkalla lefvande intryck af lifvet och världen. Nej, själfva den med den “formella“ undervisningen åsyftade förståndsutvecklingen blir i många fall en illusion, just emedan de lefvande bilder saknas, dem endast fantasien framkallar. Den finske författaren bevisar denna sats först med några exempel från matematiken, hvars betydelse för allmän-bildningen just anses vara att visa “det logiska förhållandet mellan grund och följd så klart och bindande, att lärjungen därigenom får ett mått på hvad som i allmänhet är logiskt“ och en syn på de stora, allmänna, objektiva lagarnas orubblighet.

Men huru te sig dessa satser i värkligheten, d. v. s. för ett barns begreppsutveckling?

Lärjungen får af läraren veta att 9 – 2 = 7 under alla förhållanden. Men en äldre kamrat frågar: om 9 sparfvar sitta på ett träd och man skjuter 2, huru många sitta kvar? Man svarar 7, men blir utskrattad och får veta “att ingen sitter kvar, när man skjuter“! Detta är typiskt för otaliga fall, där man reder sig med sin formella insikt endast så länge som – intet skott kommer med i räkningen, och där man, just genom en outvecklad fantasi, försummar att taga skottet med i räkningen!

Eller man får i proportionsläran ett exempel som detta: om en man bygger en mur på 10 dagar, med 10 timmars arbetstid om dagen, så bygga 10 man den på en dag, 100 man på en timme. Och 6,000 man? På en

minut blir då det – matematiskt riktiga – svaret. “Men 6,000 man kunna icke bygga muren på en minut. Det lefvande lifvet har återigen slagit matematiken på fingrarna. Den ofelbara proportionsläran är ofelbar blott inom vissa gränser.“ Men lärjungen har ingen blick för det lefvande lifvet, utan godkänner kritiklöst den matematiska “sanningen“ att 6,000 man bygga muren på en minut – medan en smula fantasi skulle säga honom, att de blott kunde stå i vägen för hvarandra!

Invänder någon härtill att matematiken ej handlar om sparfvar och tegelstenar utan om storheter, så är svaret riktigt från vetenskapsmannens abstrakta synpunkt, men ej från barn-psykologiens. Barnet hänger vid det konkreta på ett för de vuxna ofta retsamt sätt. De skolbarn, hvilka på frågan: huru många äpplen man har kvar, när man ger bort två af tre? moltego tills en gosse slutligen svarade: “Vi äro inte vana att räkna med äpplen, vi räkna alltid med potatisar“ – dessa skolbarn åskådliggöra huru stendöd barnets insikt är, när den icke kommit i samband med dess värklighetssinne. Detta samband förmedlas genom fantasien, men afskäres genom abstraktionen, och därför blifva under barnaåren abstraktionerna af ringa betydelse, äfven för förståndsutvecklingen.

Den finske författaren belyser genom andra exempel huru insikterna i modersmålets grammatik och syntax icke hindra ynglingar att begå språkfel sådana som t. ex. att Runeberg i *Fänrik Ståls sägner* “skildrar om“ det finska kriget, ty språkbilden står ej klar för deras inre syn, utan ordet *skildrar* förväxlas med *berättar*. Ej häller hjälper språkkunskapen dem till en djupare förståelse af innehållet i hvad de läsa. Så slöa äro ofta deras intryck, att de flästa nyblifne studenter skulle stå sig slätt om man bad dem redogöra för olikheten i Döbelns, Sandels’ och Adlercreutz’ karaktärer, “ty för de flästa stå dessa hjältar endast som *tre* exemplar af species *general*“.

Öfverallt eftersträfvas förståndsmässigheten på bekostnad af fantasien och känslan, och förståndsbildningens resultat blir därför en slapp åskådning och ett djupt främlingskap för det lefvande lifvet.

I stället för det innerliga samband med mänskligheten och samtiden, som borde vara skolans resultat, ser man hos den ungdom, som utgår från skolsalarna, en ifrig sträfvan att inpassa alla mötande erfarenheter i abstrakta kategorier. Hvad denna ungdom framför allt saknar, det är just den äkta bildning, hvilken medför en djup humanitet, ger förmågan att erkänna det goda hos olika tänkande och att förstå det lefvande lifvets mångskiftande företeelser.

Den finske författaren menar naturligtvis icke, att ej ett visst mått af formel kunskap behöfves. Men han vill flytta större delen af det grammatiska och matematiska studiet till högre stadier än folkskolans och de öfriga, för allmänbildningen afsedda, lärovärkens samt bruka den sålunda vunna tiden till de ämnen, hvilka för *allmän* bildningen äga en större betydelse, just emedan kunskapsstoffet i dessa ämnen snabbare och innerligare ingå de föreningar med fantasien och känslan, hvarigenom dessa ämnen blifva mera värkligt “bildande“. Fäderneslandets språk och literatur böra sålunda, enligt Vasenius, bli undervisningens medelpunkt, men behandlade så, att det lefvande språksinnet uppöfvas. Detta kan endast ske genom känslans och fantasiens hjälp; dessa äro de yppersta lärare då det gäller att uppnå en god innanläsning, liksom färdigheten att klart och väl uttrycka sig i tal och skrift. Därnäst önskar han att historia och naturvetenskap (med hvilka han antagligen tänker sig geografien förenad) skola varda skolans hufvudämnen. Men vid undervisningen i naturvetenskap bör man icke på detta stadium fördjupa sig i detaljstudier, utan hufvudsakligen sträfva att utveckla iakttagelse och åskådning; uppsöka sambandet mellan orsak och värkan, samt väcka föreställningen om naturprocesser och naturkrafter.

Historien lämnar rik näring åt den inre åskådningen genom bilder ur människans lif under olika tider och ger tillfällen till “en etisk kategoribildning af mångfaldig art samt ett uppvisande af förhållandet mellan orsak och värkan i samhällslifvet – således i lefvande material“.

Att literaturläsningen bör utsträckas äfven till väldsliteraturen synes mig framgå som nödvändig följd af författarens tankegång. Under denna förutsättning instämmer jag till fullo med hans uppfattning: att literaturen har samma etiska intrösse som historien, samma åskådlighet som naturvetenskaperna, samma förmåga att odla förståndet som matematiken: "en af Runebergs karaktärer är fullt lika logisk som det pytagoreiska teoremet". Men den förståndsbildning, literaturen ger, blir värklig först genom förbindelsen med det lefvande lifvet, med fantasien och känslan – hvilket, i fråga om matematiken, icke är möjligt förr än på de höjder, dit skolplanen icke flyttar lärjungarna.

Jag har här gifvit denna korta framställning af den finske författarens åsikter, emedan de äfven äro mina egna ända sedan jag började tänka öfver den erfarenheten: att bildningsresultaten blifva allt mindre, medan kunskapsmassorna blifva allt större. För egen del vill jag tillägga att äfven om den i hög grad önskvärda ändring, som den finske författaren påyrkar, blefve värklighet, så är därmed icke mycket vunnet för allmänbildningen, såvida icke lärarna frångå den föreställningen att kunskapen *inom* hvarje ämne är det i främsta rummet betydelsefulla, i stället för bildningen *genom* hvarje ämne. Bildningen vinnes endast genom att lärjungarna fritt få tänka, göra slutsatser och fälla omdömen; genom att läraren själf förstår att sins emellan förbinda de olika kunskapsområdena. Skildringar af historiska tider och personligheter borde sålunda gifva anledning att framhålla de fall, där dessa blifvit ämne för literaturen och konsten; med bilden af en bygd borde de historiska minnen eller estetiska intryck, hvilka äro förenade med densamma, bli framhållna; en dikt, som uppläses, en fotografi, som förevisas vid teckningen af en tid, ett landskap, gör ofta framställningen oförgätlig. På dessa och tusen andra sätt kan en lärare med rik bildning, och således äfven en rik fond af idéförbindelser, försätta lärjungarnas minne och fantasi, förstånd och känsla i den lifliga växelvärkan, hvars resultat blir en äkta själsodling, icke blott döda insikter.

Från allt flera håll klagar man öfver det nuvarande skolsystemets brister äfven när det gäller att förbinda insikterna med det praktiska lifvet och att meddela lärjungarna färdighet i att vid utgången ur skolan finna sig tillrätta med de hjälpmedel för en fortsatt själfbildning, hvilka nutidskulturen i så hög grad erbjuder.[2] Äfven i detta afseende är skolundervisningen med dess inproppningsmetod ett hinder för självvärksamheten, en hämsko på fortbildningsdriften, ett undertryckande af bildningsanlaget. Jag har hört mer än en erfaren lärare försäkra: att vid utgåendet ur skolan ha eleverna *förlorat* såväl förmåga att tänka som att iakttaga.

Bland de hjälpmedel, själfbildningen äger, plägar man – och med rätt – nämna tidningarna. Men det gagn de, å ena sidan, värkligen göra bildningen, det motväga de genom att allt mera vänja människorna från att läsa böcker. Och detta skulle redan vara till stor skada för bildningen, äfven om det innehåll, tidningarna i sin lättare form erbjöde, vore allt igenom ypperligt. Nu blir ofta följden den, att prässen mera tjänar obildningens än bildningens sak. Ty under sin inbördes konkurrentkamp vinna flertalet tidningar allmänheten genom att underblåsa dess småaktigaste inträssen, dess skandal- och skvallerlusta. Hvad prässen värkar för kulturen blir sålunda en ren obetydlighet mot hvad den skattar åt notiser och alla slags tillfälliga viktigheter, genom hvilka tanke och känsla, kunskapshåg och fantasi hafva lika litet att vinna. Den bildningssökande är därför vis om han, af den dagliga tid han kan bruka till läsning, knappt ger tidningarna en tiondel.

Och om det är fullkomligt riktigt att folkskolebildningens resultat bland annat bör vara: att den utgående lärjungen skall äga "färdigheten att med förstånd och fullt begripande läsa en väl redigerad stor, daglig politisk tidning"[3], så är det ett fullt lika eftersträfvansvärdt bildningsresultat att lärjungen skall veta hvad han af tidningarna bör – lämna oläst!

Distinguo (jag utväljer el. urskiljer) – denna Montaigne's vishetsregel borde framför någon annan vara skolans mål att bibringa sina lärjungar, ty i och med denna vishet hafva de vunnit det yppersta medlet för en fortsatt kulturutveckling.

Men som slutsats af alla *fördomsfria* betraktelser öfver det nuvarande undervisningsvärket framgår: att skolan lika litet meddelar denna som någon annan stor lefnadsvishet. Den ger insikter och färdigheter, hvilka hvarken äro organiskt förbundna med lifvet, ej häller med hvarandra organiskt sammansmälta till bildning. “Bildning är icke hvad vi lärt, utan hvad vi hafva kvar, när vi glömt allt hvad vi lärt.“ När tusen årtal och namn, formler och fakta sjunkit ned i glömskans haf, då borde, som behållning af den *formella förståndsutvecklingen* finnas kvar en tankereda och en slutledningskonst, hvilka framför allt komme att visa sig i en klar syn på sambandet mellan orsak och värkan, i ett vaket förutseende, i en utvecklad förmåga att välja och fullfölja sina mål; i möjligheten att se det närvarande i samband med det förflutna och med framtiden, och – för att bruka bilden från de ofvan anförda exemplen – en omtanke, som ej glömmer att taga skottet med i räkningen och en rörlighet, som kan göra sina kalkyler med äpplen lika väl som med potatisar!

Och som följd af *känslans och fantasiens utveckling* borde temperamentet vara fördjupat, karaktären förädlad, känsligheten förfinad, smaken odlad, njutningsförmågan uppöfvad. Själen borde vara fylld af bilder, idéförbindelser, personliga upplefvelser från kunskapens olika områden. Kulturens föremål borde hafva blifvit värkliga lifsvärden, hvilka satte såväl känsla som handlingskraft i rörelse, värden att lefva af och lefva för i djupare mening, än man lefver af och för det dagliga brödet.

Men alla dessa önskningar förbli drömbilder, så länge skolan – trots allt tal om att dess mål är en “harmonisk allmänbildning“ – som värklig uppgift endast har och, i vårt nuvarande samhälle, måste hafva att för lärjungarna lätta åtkomsten till ett brödstycke: *examen* icke bildning förblir då dess värkliga mål. Endast djupgående omdaningar af samhällsförhållandena kunna medföra det nu rådande skolsystemets fall. Tillsvidare blir det således sällan genom skolan, utan oftast oaktat henne, som vår tids människor lyckas skaffa sig den “form i förståndet och fullhet i hjärtat“, som oafvisligt innefattas i begreppet bildning.

---

4. Bruket af bildningsmedlen.

Den mäst äkta bildningen träffas ofta hos dem, hvilka icke, eller i jämförelsevis ringa grad, erhållit en systematisk undervisning i en skola eller vid en akademi utan som i stället gått självbildningens väg. De äga ej blott ett rikt och rörligt fantasi- och känslolif, nej de mäkta att klarseende underordna bisak för hufvudsak; de låta icke små lagar skymma de stora; de sammanhålla följdriktigt orsak och värkan; de göra ett fint personligt urval inom det stoff, deras studier gifva dem, och de fördjupa sig i sina andliga intryck på ett mycket innerligare sätt än de, som fått dessa intryck utportionerade efter en fastställd läroplan. Det är sålunda ej ovanligt att påträffa personer, hvilka lefvat i en vrå, där ytterst få bildningstillfällen funnits, hvilka endast haft några böcker och ringa vägledning, men som dock skaffat sig en äkta bildning. En sådan person har ägt just detta medfödda anlag för bildning, hvilket gjort att hvarje stoff, han tillägnat sig, blifvit hela personlighetens egendom, d.v.s. satt tanke, känsla och fantasi i den växelvärkan under hvilken de ömsesidigt höjt, vidgat och stärkt hvarandra. Sålunda ger äfven ett litet stoff en rik näring och ett litet område mycket stoff att bearbeta. En sådan person försummar ej tidningsbladet, men studerar blott boken; han undviker ej sällskap, men han söker ensamheten; bland böckerna går han hälst till källorna, bland människorna hälst till de självtänkande. I anlaget för bildning ingår nämligen instinkten att välja det stora intrycket bland de många små; det fina bland de många råa, det sköna bland de många fala, det väckande bland de många förslöande. Jag har nyligen läst om en dansk matros, som aldrig nådde någon annan social ställning, än denna, med hvilken man ju sällan plägar finna bildning förenad. Men denne mans naturanlag för kultur voro så stora, att han nådde en tankens, en känslans, en stilens förfining, hvilken gjorde matrosens samtal och bref till en glädje för den författare, hvilken hugfäst hans minne, en författare, som dock själf står på höjden af samtidens bildning.[4]

Af egen erfarenhet kan jag intyga att det naturliga anlaget för bildning hos män och kvinnor af arbetsklassen

stundom är så starkt att de – oaktat stora luckor i sitt vetande – tillkämpat sig en mycket mer äkta kultur, än många s. k. bildade, hvilka stå blinda inför tidens största frågor och oförstående inför dess storvärk inom literatur och konst. Dylika självbildade kroppsarbetare har jag icke endast funnit bland hufvudstadens befolkning, hvars tillfällen till föredrag, boklån, museibesök och musikaftnar ju äro jämförelsevis många. Nej, äfven bland landsbygdens befolkning har jag funnit självbildning, ehuru bildningsmöjligheterna där ännu äro så små, att otaliga goda bildningsanlag förgås i brist på den näring, som – med jämförelsevis ringa offer – skulle kunna tillföras landsbygdens bildningssökande t. ex. genom kringresande föreläsare samt rikhaltiga och *icke* af prästerna kontrollerade sockenbibliotek.

Öfverallt där den finnes, röjer sig emellertid den värkliga begåfningen för bildning framför allt genom en ständig vakenhet vid hvarje bildningstillfälle, och genom medvetandet att ens bildning icke är något en gång för alla afslutat, utan tvärtom en lifsprocess för hvilken man måste skaffa näring lika väl som för kroppens. Goethe har gifvit det ypperliga rådet för självbildning: att man hvarje dag bör läsa något i en god bok, se en vacker tafla, höra någon god musik och göra en god handling! Den bildningsbegåfvade kan följa dessa råd äfven under de mäst ogynnsamma yttre förhållanden, om han också blott har några få böcker, dem han ofta läst “från pärm till pärm“; om också hans tafla endast är blomkrukan i hans fönster eller de af rimfrost klädda träden utanför; om också musiken endast är silfverklangen i ett barnaskratt eller sparfvarnas kvitter från ett plank; om också den goda handlingen icke är större än en hjälpsam handräckning, ett vänligt leende till en arbetskamrat!

En människa med bildningsanlag försakar andra ting för att kunna tillfredsställa sina bildnings- eller skönhetskraf. Mången gång, när jag hört människor, hvilka gifva ut stora summor för flärd, beklaga att de ej hafva råd till mycket billigare, andliga njutningar, har jag kommit ihåg en fattig kvinna, som fick två kronor att köpa en klädning till sitt barn, men tog ett enklare tyg för den ena kronan och en blommande växt för den andra. Denna kvinna hade en mer “bildad“ själ än många fina damer, som ge ut stora summor till kläder, men intet för att i hemmet skapa skönhetens glädje.

Och när jag hör människor, hvilka smula sönder sin dag på världslifvets intigheter, tala om att de “aldrig hinna läsa“, minnes jag en gammal frus skildring af huru hon – mor åt en stor barnskara i ett fattigt hem – med foten rörde vaggan, med händerna strumpstickorna, men på bordet hade boken uppslagen och sålunda hann läsa ofantligt mycket! Liksom stora mäns biografier äro fylda af skildringar om de otroliga svårigheter, de besegrat för att stilla sin kunskapslidelse – hvilken ofta, ehuru icke alltid, varit liktydig med bildningsanlaget – så är äfven den äkta bildningens historia full af segrar, vunna under en hårdnackad strid med förhållandena. Om bildning, som om andra stora ting, gäller lyckligtvis det djupa bibliska ordet: att den som hafver, honom skall varda gifvet. Där bildningsanlaget finnes, där växa också bildningsmedlen mer och mer. En tafla i ett bodfönster, åhörandet af ett samtal i en spårvagn, vandringen på gatorna, en tidningsartikel – allt ger väckelse åt en känsla, en fantasibild, som anknyter sig till hvad man redan vet, eller blir anledning till ett nytt vetande. Vakenhet för de innehållsrika och likgiltighet för de betydelselösa intrycken utmärker all äkta bildning. När en värkligt bildad människa t. ex. går längs Skeppsbron, då skall hon hafva mycket brådt eller vädret vara mycket fult för att hon icke, när hon går förbi slottet, erfar den känsla Snoilsky skildrat i raderna om huru

... slottets ädla fyrkant bjuder
ögat evigt samma fäst.

Och ej häller försummar hon att låta blicken hvila vid den “lefvande gustaviad i brons“ som Tegnér träffande kallat Gustaf III:s staty. Ju mera man vet om de tider och människor, hvilka skapat dessa värk, ju fler idéassociationer skola då sälla sig till det första intrycket och öka njutningen af den hänförande taflan, där strömmens sköna rörlighet höjer värkan af slottets sköna fasthet och människornas vimmel omkring den härliga stoden stegrar känslan af konstens eviga, upphöjda lif under tidernas oro och skiften!

Men huru många hundratal – examinerade herrar lika väl som hamnarbetare – gå ej hvarje dag förbi denna, i hela världen enastående skönhet, utan att den vidgar deras sinne genom en känsla af lycka?!

Intet är en mera obestridlig sanning än att olikheten i bildningsgrad utgör det djupaste af alla klassmärken. Förståelse, tankeutbyte, samkänsla, äro endast möjliga mellan dem, som i någon mån äga liknande lifsvärden, och det är bildningsgraden, som framför något annat afgör hvilka lifsvärden, som för oss blifva de högsta och dem hvilka vi således ifrigast eftersträfva.

Men det stora misstaget är att tro att den linie, som i detta fall är dragen mellan öfver- och underklass, skulle vara utmärkt genom rösträttstrecket eller stiga och sjunka med examensbetygen.

————

5. Bildningens kännetecken.

Goethe – stiftaren af bildningens religion – yttrar bland många andra djupa tankar om bildningens väsen, också denna:

Den råa människan är nöjd, blott hon ser något försiggå; den bildade vill känna, den genombildade äfven tänka.

Denna sanning vill jag belysa med några exempel.

En obildad människa är mera road af en apas krumsprång än af en tafla som t. ex. *Flicka med en apelsin* och hon lyssnar hällre till visan om *Kalle P.* än till *Näckens polska.* Hon har ett lifligare inträsse af att höra berättas om en stortjuf – t. ex. den muntre och ridderlige Lasse- Maja – än om en Garibaldi, och hon tittar hällre på taskspelarkonster än på ett elektriskt experiment. Men, i den mån hon blir bildad, föredrar hon *Apelsinflickan*, som väcker minnet af barndomens stora fröjd vid ett litet glädjeämne; *Näckens polska*, som återkallar bilden af den nordiska sommarkvällens skära skönhet; Garibaldi, hvars biografi fyller hjärtat med beundran för det enkla frihetsmodet; det elektriska experimentet, som ger en inblick i naturens stora, hemlighetsfulla riken. Bildningen har gifvit denna människa en mångfald af nya känslor, hvilka stärka dem hon erfar af de ofvan nämda intrycken, och hennes utvecklade förmåga att njuta dessa, för känslan rikare, intryck utesluter möjligheten af att hon nu, på samma sätt som då, kan uppskatta det, som fröjdade henne då hon ännu var obildad. Stiger hon sedan genom en allt större mängd af djupa intryck till en än allt högre kultur, då bli hennes högsta njutningar de ting, hvilka gifva mäst stoff åt såväl tanken som åt känslan, fantasien och skönhetssinnet. I nationalmuseum uppsöker hon, snarare än *Apelsinflickan*, Rembrandts *Anastasius*, som i sitt aftonlif sitter stilla begrundande, badad af aftonljusets mildt gyllene flod, tvänne blida klarheter sammansmälta i en djup harmoni. Ett andante af Beethoven skall gifva henne en oändligt djupare hänförelse än Näckens polska. Och i mycket högre grad än Garibaldis historia fängslar henne historien om en man, som aldrig lefvat – eller, i djupare mening, alltid lefvat – nämligen *Don Quixote*, typen för alla tiders Garibaldiar, d. v. s. för fullblodsidealisten, som mot all rimlighet, mot hela världens löje hänsynslöst följer sin ädla, ridderliga ingifvelse, sin stora, dåraktiga kärlek. Det enstaka vetenskapliga experimentet blir för den högt bildade människan blott en liten del af den helhetssyn på naturen, hvilken vidgar hela hennes andliga tillvaro.

Då den bildade njuter de nyss nämda eller med dem jämförliga intryck, uppstå otaliga idéassociationer, hvilka sätta tanke lika väl som känsla i rörelse; den urskiljande smaken finner ständigt nya skönheter och fantasien danar ständigt nya bilder ur de ursprungliga. Och hafva vi sålunda lärt oss skatta den stora konsten, det djupare själslifvet hos en Rembrandt, en Beethoven, en Cervantes då utesluter åter detta möjligheten att vi på samma sätt som förr njuta de ringare företeelser inom konst och literatur, hvilka

fröjdade oss på en jämförelsevis lägre bildningsgrad.

Tillämpar man Goethes tanke i hela dess omfattning, komma vi till den slutsatsen att vår bildning icke började, när vi lärde oss läsa innantill, men när vi med klappande hjärta och lågande kinder läste den första saga, som gaf vår inbillning en ny värld och vår själ en ny eld. Vår bildning började icke när vi lärde oss den första satsen i Euklides eller när vi analyserade den första växten, men när aningen om de oföränderliga förhållandenas och det outgrundliga lifvets lagar gick upp i vår själ. Den började icke när vi lärde oss känna luftens och vattnets sammansättning eller våra lungors och vår huds byggnad, men när vi medvetet började njuta af och eftersträfva den rena luften och det friska badet.

Med andra ord: vår bildning börjar och fortgår på hvarje punkt och i hvarje moment då våra känslor, tankar och handlingar genomträngas och bestämmas af våra insikter.

Alla tider, hvilka utmärkt sig för en helgjuten kultur, hafva just varit kännetecknade af att alla bildningsmomenten varit sammansmälta sinsemellan och med hela personligheten samt stälda i omedelbart samband med lifvet. Den isländske lagmannen och den athenske borgaren, medeltidens munk och renässansens konstnär – alla voro de bärare af en kultur, hvilken ägde just denna enhetliga prägel.

Arten och mängden af de idéassociationer, hvilka först sinsemellan förbinda fantasi, känsla och tanke, och sedan förbinda dessa med lifvet – detta är det som skiljer den bildade från den endast kunnige. Den senare vet kanske många fler historiska data och fakta än den förre, men låter icke dessa fakta invärka på sitt omdöme, sin känsla, sina handlingar, eller på sitt förstående af de karaktärer, med hvilka han lefver eller af de tidshändelser han upplefver, medan den bildade genom sina historiska insikter fördjupar sin människokännedom och omvändt. Den kunnige minnes kanske flera af jordens haf och flodsystem än den bildade men denne äger, samman med de geografiska, en mångfald af historiska, konstnärliga, literära och folketnografiska idéförbindelser. Den kunnige har reda på alla berömda konstvärk och konstskolor, men den bildade lefver ett rikare inre lif genom den ögonens och själens glädje konsten ger honom. Den kunnige känner alla betydande namn i världsliteraturen, men endast den bildade har haft Shakespeare och Dante, Sofokles och Goethe till umgängesvänner i sin vindskammare och vuxit sig stark i de stora andarnas sällskap; endast han har sett samma kammares väggar vidga sig och visa honom utsikter af Roms eviga kullar eller af Hellas skönformade bärg och dansande blåa haf.

Den kunnige bär sina kunskaper som de forna husmödrarna buro sin skramlande nyckelknippa: som ett tecken på värdighet. Den bildade skattar nycklarna endast i den mån de för honom öppna nya världar, dit hans tanke, känsla och fantasi locka honom. Hvarje gång den bildade beträder ett sådant för honom nytt område gripes han af vördnad inför dess oändliga vidder – en vördnad, som är den värkliga bildningens kännetecken. Halfbildningen – akademikerns lika väl som arbetarens – är däremot öfvermodig: ty den tror sig vara herre på sitt område, just emedan den ser det i smått.

Den bildade fördjupar sig emellertid icke på *alla* områden. Det är tvärtom ett tecken på en växande bildning, att allt säkrare veta välja medlen för sin egen rikaste utveckling, att allt mindre låta villa sig af talet om det myckna, för en “bildad människa“ oumbärliga vetandet. Ju mer bildad en människa är, desto mindre tror hon sig kunna ha reda på allt; desto enklare talar hon om hvad hon icke vet och desto frimodigare ber hon om upplysning om det hon icke begriper, desto mindre låtsar hon inträssen och insikter, dem hon icke äger – alldeles som miljonären kan tillåta sig enklare vanor än den blott förmögne!

Bildning ger framför allt kärlek till värkligheter i motsats till den dyrkan af form och sken, som utmärker halfbildningen. Hvar och en, som sträfvar efter en äkta bildning, märker snart att allt icke kan bli lika värkligt för honom; att han har mera håg och anlag för vissa kunskapsområden än för andra, och att han vinner mera för sin bildning genom mycket af något än genom litet af hvarje. Men detta innebär dock intet

af den lärda, för alla andra områden än sitt eget likgiltiga, ensidigheten. Den äkta bildningen medför – som jag ofvan framhållit – urskillningsförmåga, och till denna hör en förstående uppfattning och uppskattning äfven af sådana kunskapsområden, vid hvilka blicken endast i förbigående stannar; den ger förmågan att uppfatta det väsentliga – och att genom detta sättas i rörelse – utan att därför behöfva fördjupa sig i detaljstudier på dessa, för ens egna anlag främmande, områden. Sålunda har t. ex en af literaturen företrädesvis inträsserad ofta en mycket ringa naturvetenskaplig insikt. Men är han värkligt bildad, då äro hans tankegång och hans syn på tillvaron genomträngda af naturvetenskapens stora grundsanningar, såsom dem om energiens bestånd och materiens oförstörbarhet; om krafternas enhet och utvecklingens lagbundenhet. Dessa sanningar hafva för honom blifvit lefvande, så att de bestämma hans världsförklaring, modifiera hans tanke, känsla och fantasi, för honom omdana lifvets värden och öfva inflytande på alla hans synpunkter. Den kunnige har sina insikter i skilda fack; den bildade söker sammanhang, ej blott mellan kunskaperna sins emellan, utan mellan kunskaperna och tillvaron, mellan nutid och förtid, detta sammanhang af hvilket redan “en skymt är lycksalighet“, enligt Geijers sköna ord. Öfversikten, helhetssynen, syntesen – detta är på tankens område bildningens högsta resultat. Och är detta resultat uppnått, då följer däraf på känslans område det lika betydelsefulla: den sympatiska förståelsen. De inskränkta domsluten öfver de tankar och inträssen, handlingar och känslor, hvilka ej likna våra egna, komma sig i ordets bokstafliga mening af att den obildade eller halfbildade är en utanför-stående.

Det bibliska ordet att kunskapen uppblåser, är en lika obestridlig erfarenhet, som att den värkliga *insikten* – inblicken i tillvarons stora lagar, i flydda tidsskeden, i andra personligheters lifssyn, i andra människors lifsöden – ger en sann ödmjukhet. Ödmjukhet inför lifvets stora under, inför människohjärtats stora gåta, inför det oändliga, vi icke varsna, bakom det obetydliga vi skönja.

Ur denna ödmjukhet växer den fullkomnade bildningens mognaste frukt: mildheten, den starka mildhet, som är människans yppersta dygd i hennes förhållande till andra. En liten biografisk anekdot synes mig typisk för den genombildade – och därför genommilda – människans förhållande till den obildade. Örsted gick en dag i sina djupsinniga tankar ej ur vägen för en pojke, som lekte med sin snurra, hvilken Örsted därför kom att hejda. “Du är ett fä,“ utbrast gossen, ett harmens utbrott hvilket den store vetenskapsmannen endast besvarade genom en smekning och ett saktmodigt: “Å nej, min gosse, ett fä – *det* är jag ändå inte!“

Många slags snurror äro i gång här i världen och, ju mer obildad man är, ju vissare betraktar man lifvets värden ur synpunkten af sin lilla snurras kretslopp; den stora människan blir, från denna begränsade synpunkt, endast en, “som går i vägen“. Men den genombildade personligheten förstår äfven den lilla, lekande människan, och tvingas han, gent emot den obildades oförsynthet, att häfda sin egen öfverlägsenhet – då sker det med den värkligt vises anspråkslöshet.

---

6. Sättets bildning.

Orden “bildad“ eller “obildad“ höras aldrig oftare än i samband med sed och skick. Ett vackert sätt och förfinade vanor anföras ej sällan som bevis på bildning; vissa andra vanor åter som osvikliga tecken på obildning.

Men i lika hög grad som uppfattningen växlar med afseende å den kunskapsmängd, begreppet “bildning“ anses innebära, i lika hög grad växlar uppfattningen om sätt och vanor. I och för sig själf blir sättet således ingen ofelbar mätare af bildningen.

Huru ofta ändras icke t. ex. bordsvanorna, hvilka anses höra till de mäst afgörande bevisen på bildning! Att äta med fingrarna eller sticka knifven i munnen kallas nu obildat – men så åto dock alla ända till slutet af

1500-talet, som ju är ett af de tidevarf under hvilka kulturen stått synnerligen högt. Och medan under detta århundrades midt den bildade endast fick äta med gaffel, så anses det nu – vid sekelslutet – finast att bruka både gaffel och knif, enligt en viss invecklad metod!

Näsduken gäller nu som ett af bildningens mäst oumbärliga kännetecken. Men Böttiger berättar, att när han första gången såg E. G. Geijer – hvars bildning inga vitsord behöfver – putsade denne sin näsa enligt den i paradiset och ännu på landsbygden gängse seden. För endast några mansåldrar sedan hörde ruset till fästvanorna hos män, hvilka dock i bildning stodo oändligt mycket högre än flertalet af nutidens nykterister, medan vi nu – äfven om hvarje annan synpunkt lämnas åsido – anse en sådan fästvana omöjlig för en värkligt genombildad personlighet. Mången betraktar hvarje kraftord som ett uttryck af råhet. Men högt bildade människor finnas, hvilka tillåta sig dessa energiska uttryck för vissa känslor. Och jag anser det obetingat som en högre grad af kultur, att känna så starkt gent emot t. ex. det föraktliga, att man, för att karaktärisera det, måste bruka ord, dem man annars föraktar. En af samtidens störste diktare har ypperligt försvarat kraftorden, såsom “den enda möjligheten för en människa med fantasi att rymmas innanför språkets gränser“!

Dessa exempel – som kunde hundrafaldigas – visa huru uppfattningen om hvad ett bildat sätt är växlar, ej blott med olika tider, utan med olika människor, olika uppfostran, olika omgifning inom samma tid. Växlingen illustrerar på sitt sätt en af våra yngre diktares skämtsamma barnboksrim:

*B*use kallar man den broder,
som ej följer nya moder ...

Eller med andra ord: det *oskick*, som nu endast finnes hos den råaste delen af folket, har fordom varit de högst bildades *skick*.

Men denna visshet att man, med afseende å vanorna, i en mängd fall endast bestämmes af tillfälliga synpunkter, hindrar alls icke att vår ställning till dessa tillfälliga bruk – dem de högst bildade i vår samtid gjort till sina och därigenom fastslagit såsom det vackra sättet, den fina seden – i viss mån blir afgörande för vår egen bildningsgrad. Ty bildning medför känslighet för behaget af det vackra och obehaget af det fula, och, om äfven det vackra och fula i många fall också endast är vanesak, så betyder iakttagandet af dessa vanor oändligt mycket för vår trefnad eller otrefnad genom hvarandra, ja, flertalet människor, med hvilka vi komma i beröring, skola aldrig komma att lida så mycket af våra stora fel eller så fröjdas åt våra stora dygder, som de komma att lida af eller fröjdas åt våra små vanor. Människans känslighet för det intryck hon gör på andra, är det medel hvarigenom hon småningom blifvit uppfostrad till de hänsyn för andras känslor, hvilka tagit form i odlandet af vissa bruk och undertryckandet af andra. Detta innebär emellertid icke att den bildade behöfver böja sig för en mängd meningslösa konvenansbud. Tvärtom söker den värkligt bildade människan undvika de tomma former, hvilka aldrig varit – eller hvilka upphört att vara – ett vackert uttryck för ett sällskapligt samlif. Sålunda torde t. ex. de högst bildade snart komma att afskaffa de för tanken och känslan lika betydelselösa nyårskorten, hvilka icke öka någon människas värkliga glädje, men lägga en oerhörd arbetsbörda på en grupp af människor. Sålunda undandraga sig de bildade redan allt mer de tidsödande, tomma artighetsvisiterna, vid hvilka man hoppas, icke att finna personerna hemma men borta! Den bildade sträfvar däremot att i de tomma formernas ställe sätta innehållsrika. Det hör till lifvets tragik, att de tillfällen sällan inträffa, när vi betyda något för andra genom våra bästa tankar eller känslor; det är en liten ersättning, att vi dagligen och stundligen kunna sprida behag och glädje genom vårt sätt. Genom vårt väsen öfva vi en oaflåtlig invärkan. Och denna är så afgörande, att hemligheten af otaliga betydande personligheters makt eller vanmakt, segrar eller nederlag, har icke legat i karaktären, icke i snillet utan i – sättet. Om det funnes termometrar för den andliga temperaturen skulle vi finna att vid vissa människors inträde i ett sällskap stiger värmegraden, vid andras sjunker den. Somliga människor medföra en sådan

höjning af temperaturen att alla bli spänstigare och gladare, friare och finare; de hafva gåfvan att “göra oss nöjda med dem själfva och med oss själfva“, såsom en fransman träffande kännetecknar sättets behag.

I ett sådant väsen ingår, jämte det starkt personliga elementet, äfven iakttagandet af de tillfälliga bruk, hvilka samtiden fastställt som det riktiga sättet att utföra vissa ting, eller hvilka äro summan af förtidens erfarenhet om det lyckligaste eller enklaste sättet att utföra dessa ting. Det är sådana erfarenheter, som utvecklat behaget hvilket, enligt Spencers goda definition, består i att göra en sak på det bästa möjliga sätt med den minsta möjliga möda. Och som det ena släktledet lämnar sina erfarenheter i arf åt det andra, äfven i form af fysiskt inorganiserade tycken och vanor, så ligger det i fråga om sättet en relativ sanning i bördsfördomarna. Det finns en viss behagfull jämvikt, en viss förfining och värdighet, hvilka det behöfts många generationer att utveckla, hvilka ofta gå i arf och hvilka till en tid kunna ingifva föreställningar om en fin bildning, äfven där en sådan ej finnes.

Men så stor är bildningens makt, att den äfven med afseende å sättet kan ersätta den ärfda förfiningen. Den äkta bildningen ger en lugn och själfmedveten värdighet; den ger modet att helt vara sig själf, ty huru långt än den bildade låter sig gå, kan han dock icke förgå sig, utan rör sig äfven i de friaste former med den behärskning och måtta, hvilka innebära behag. Den genombildade ger intrycket af makt i hvila, äfven när han är i rörelse, af att äga sin varelse, äfven när han är utom sig. I åtbörderna som i rösten, i hälsningen som i skrattet, i sättet att gå som i sättet att tala kan bildningen lika litet som obildningen döljas.

Det är emellertid icke så mycket själfva det sakförhållandet, att en person t. ex. sticker knifven i munnen och har andra ofina bordsvanor, hvilket gör detta till bevis på bristande bildning. Men när en person har sådana vanor, så har han antingen saknat tillfälle att se människor äta på ett vackrare och ändamålsenligare sätt, och då har han äfven saknat många andra bildningsmöjligheter. Eller också har denne person icke i detta fall brukat sina ögon, och då har han äfven låtit en mängd andra bildningsmöjligheter gå för sig förlorade.

Det är häller icke så mycket den omständigheten, att en person uttalar utländska ord orätt, hvilket gör detta till ett annat bevis på bristande bildning. Men en person, hvars öra icke varit vaket för att lyssna till de bildades uttal och hvars förstånd icke är nog utvecklat för att ej bruka ord, om hvilkas uttal eller mening man icke är viss – en sådan person har också gjort sig skyldig till många andra försummelser med afseende å sin bildning.

Det är genom sin större vakenhet för lifvets detaljer, som kvinnan så mycket lättare än mannen förvärfvar ett bildat sätt. Och öfver hufvud torde rörligheten i hennes fantasi och värmen i hennes känsla göra hennes bildningsanlag större än mannens. Hans segare uthållighet, hans djupare grundlighet inom studier och andra andliga arbeten, medvärka äfven att för honom göra bildningsarbetet längre och mödosammare än för kvinnan, hvilken mycket snabbare låter sina insikter genomgå den smältningsprocess, som förvandlar dem till bildning. Med mycket ringa stoff, på mycket kort tid når en kvinna en bildningsgrad för hvars uppnående mannen måste bruka mycket mer stoff och tid. Hans mer massiva andliga egenskaper ersätta därvidlag icke kvinnans större rörlighet; hans mäktigare skaparkraft icke hennes större värme. Om man t. ex. flyttar en flicka och en gosse ur ett obildat till ett bildat hem, skall gossen behöfva år att lära de seder, flickan tillägnar sig på lika många månader, och den ur våra högre skolor utgående flickan har i regeln bättre omsatt sina insikter till bildning än den jämnårige ynglingen.

Vid uppfostran till skick och sed är det icke nog att utveckla barnens känslighet för det vackra och fula, utan man bör äfven lära dem tänka öfver hvarför den ena vanan är mera sund eller skön eller angenäm än den andra. Den uppfostrare, som säger barnen att det gör detsamma om de äro fula eller vackra, lär dem för det första en osanning, om hvilken erfarenheten snart kommer att upplysa dem. Och för det andra beröfvar han sig ett af de bästa medlen för deras bildning. Skönhetssinnet och sättet öfva en stor inverkan på sederna.

Och dessutom finnes det otaliga ting, dem man ej kan hänföra till det rättas och orättas, endast till det skönas och fulas område. Ju mer man lär den obildade – vare sig det är ett barn eller en vuxen – att finna det vackraste och bästa sättet att utföra äfven den minsta handling, desto mer utvecklar man förmågan att äfven på högre områden bruka den urvalets konst, som är liktydig med en fullkomnad förståndsutveckling, och desto mer väcker man den kärlek till det sköna i alla former, hvilken redan Platon ansåg som uppfostrans sanna mål.

———

7. Bildningens framtidsutsikter.

Om vi flytta tanken från det i vårt språk ganska sent, från tyskan inkomna substantivet *bildning*, till verbet *bilda*, så veta vi att detta senare ord brukas i många betydelser, bland annat också den: att dana något ur ett råämne, att förädla ett stoff. Sålunda bildar man statyn ur marmorn, taflan ur duk och färger, byggnaden ur stenarna. Om vi fasthålla denna ordets betydelse och öfverföra tanken från de bildande konsterna till konsten att bilda en människa, så blifva alla denna människas egenskaper, förståndet lika väl som känslan, fantasien lika väl som kunskapsförmågan, de kroppsliga organen lika väl som skönhetssinnet, endast stoff, råämnen. Och individen blir bildad – alldeles som konstvärket blir det – genom att dessa råämnen på ett sådant sätt sammanställas och utarbetas, att de erhålla en inbördes harmoni, ett nytt högre tillvarelsesätt; att såväl kroppens och själens krafter, som de olika själsförmögenheterna sins emellan, samvärka och sammansmälta till en ny skapelse.

Inför denna nyskapelse – den bildade människan – tänker man ej på hjärtats eller hufvudets eller smakens eller sättets bildning. Ty hennes tillvaro som *bildad* består just däri: att hos henne ingen skillnad är möjlig att upptäcka mellan de olika slagen af bildning. Hvarje val, hvarje värdesättning, hvarje handling, hvarje vana, hvarje skiftning af väsendet, vittnar om att klarhet och värme, fasthet och finhet äro ett inom tankarnas som inom känslornas sfär, och att, om bildningen visserligen i främsta rummet gifvit “form åt förståndet och fullhet åt hjärtat“, så har den äfven lärt hjärtat att tänka och förståndet att känna.

I denna mening bildade människor äro ännu sällsynta, äfven inom den “bildade“ klassen, där man finner många bekräftelser på min ofvan framstälda sats: att det i första rummet är bildnings*anlagen* och endast i andra rummet bildnings*möjligheterna*, hvilka afgöra om en person blir värkligt bildad eller icke. På bildningens område, där man vid en ytlig betraktelse tycker sig se den allra djupaste klasskillnaden, upptäcker en skarpare blick ingen sådan skillnad. Talet om “bildade“ och “obildade klasser“ blir meningslöst, och man ser inom alla klasser endast bildade eller obildade individer.

Att således på långt när icke alla de äga bildningsanlag, hvilka ännu sakna bildningsmöjligheter, detta är en, om än ringa, tröst vid tanken på de oerhörda olikheter och orättvisor, som ännu råda med afseende å bildningsmedlens tillgänglighet. Att dessa olikheter och orättvisor en gång komma att upphäfvas, därpå tviflar emellertid endast den för tidens tecken blinde.

Men ingen omdaning af samhällsförhållandena, endast en mycket djupt inträngande kultur kan – och skall, fast efter mycket långa tidsförlopp – utjämna den af naturen själf afgjorda olikheten i fråga om människornas bildningsanlag. Den sociala nydaningen måste följas af den djupare nydaning, genom hvilken släktled efter släktled bygger upp en högre mänsklighet. Och vi torde sålunda böra räkna med århundraden, kanske med årtusenden, innan vi kunna hoppas att jorden skall bära den fagra bördan af en genombildad mänsklighet.

———

8. Anmärkningar.

De i denna skrift nämda *utländska* personligheterna äro:

Beethoven (bethåfen), † 1827, Tysklands störste mästare inom den instrumentala musikens område.

Cervantes † 1616, Spaniens störste diktare. Hans mästervärk, romanen *Don Quixote* (dån Kisjått), finnes i svensk öfversättning.

Goethe(Göthe), † 1832, Tysklands störste diktare. En del af hans värk finnas i svensk öfversättning.

Dante, † 1321. Italiens störste diktare. Hans främsta värk *La commedia divina* (den gudomliga komedien) finnes i svensk öfversättning.

Montaigne (mångtä'nj), † 1592, fransk tänkare, som skref *Essais* (essä, ett ord, hvilket kan tolkas med *försök*, men som numera inom literaturen brukas i mening af en kortare afhandling). Montaigne's *Essais* äro det yppersta literära verk i Frankrike under 1500-talet.

Platon, † 348 f. Kr., en af det forna Greklands störste tänkare. Hans skrifter finnas i svensk öfversättning.

Rembrandt, † 1669, Hollands störste målare. Några af hans taflor finnas i nationalmuseum

Shakespeare (sjäkspir), † 1616, Englands störste diktare. Hans värk finnas i svensk öfversättning.

Sofokles, † i slutet af 400-talet f. Kr., det forna Greklands störste sorgespelsdiktare. Hans dramer finnas i svensk öfversättning.

Spencer, född 1820, ännu lefvande engelsk tänkare. En del af hans arbeten, bland andra det om *Behaget*, finnes i svensk öfversättning.

Örsted, † 1851, dansk fysiker. Världsberömd genom en upptäckt om elektricitetens magnetiska värkan, som sedan fick användning vid den elektriska telegrafen. Ö. skref äfven ett populärt filosofiskt arbete (*Anden i naturen*, öfvers. på svenska) och värkade för tryckfriheten, för naturvetenskapens införande i skolan och för realundervisningen, i motsats till det då allenarådande studiet af de klassiska språken. Mycket poetiskt anlagd, uttryckte Ö. i en dikt, *Luftskibet*, sin tro på luftseglingens framtid.

* * *

Noter

1)

Se *Fantasiuppfostran* af V. Vasenius, Helsingfors 1893.

2)

Se bland annat den tänkvärda skriften af N. Ohlsson-Hörle om *Folkundervisningens anpassning till den modärna kulturen* (n:o 61 af Verdandis Småskrifter).

3)

Se Ohlsson-Hörles ofvan nämda skrift.

4)

Se *Matros Theodor Nielsen* af Georg Brandes – en artikel i *Politiken*, Dec. 1896.